

Od ekskluzji do inkluzji. Poszukiwanie miejsca dla studentów niepełnosprawnych w polskim szkolnictwie wyższym w XXI wieku

1. Wprowadzenie

Obecność osób niepełnosprawnych w społeczeństwie nie jest zjawiskiem nowym. Już od niepamiętnych czasów osoby z różnymi dysfunkcjami stanowiły przedmiot zainteresowania, aczkolwiek najczęściej było to zainteresowanie o charakterze pejoratywnym, które powiązane było z tym, że traktowano je jako dodatkowe obciążenie dla pragnącego nieustannie się rozwijać społeczeństwa. W związku z tym osoby zmagające się na co dzień z różnymi schorzeniami i wynikającymi z nimi ograniczeniami dodatkowo zmuszone były do podejmowania starań umożliwiających im zapewnienie godnych warunków życia.

Stosunek społeczeństwa do osób niepełnosprawnych ulegał wielu przemianom – wrogość i niechęć zaczęły z czasem ustępować miejsca humanitaryzmowi i współczuciu, które wskutek przemian cywilizacyjnych doprowadziły do zwrócenia uwagi na to, że osoba

niepełnosprawna fizycznie pomimo pewnych deficytów w pełni pozostaje podmiotem, zaś podmiotowość w sposób nierozzerwalny jest związana z aktywnym uczestnictwem w poszczególnych obszarach życia i podleganiu prawom i obowiązkom, tak jak ma to miejsce w przypadku osób pełnosprawnych. W związku z tym warto zwrócić uwagę na to, jakie szanse i zagrożenia czekają na osoby z różnymi schorzeniami i dysfunkcjami, które w oparciu o różne motywacje decydują się zostać częścią wspólnoty akademickiej i zmierzyć z poważnym wyzwaniem, jakim jest kształcenie wyższe.

2. Od niewidzialności do przedmiotowości. Ekskluzja osób niepełnosprawnych na przestrzeni wieków

Walka o prawa osób niepełnosprawnych, w tym prawo do kształcenia, nie ma długiej i bogatej historii, bowiem poza otwieraniem kolejnych instytucji pomocowych poczyniono niewiele kroków zmierzających do zintegrowania ich ze społeczeństwem. Według danych zebranych przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych obecnie na terenie Polski żyją ponad 3 miliony osób z różnymi dysfunkcjami, spośród których około 70.000 jest zarejestrowanych w urzędach pracy jako

bezrobotni i poszukujący pracy¹. Warto jednak pamiętać także o tych, którzy nie widnieją w tych statystykach, a o ich utrzymanie dbają najbliżsi lub instytucje pomocy społecznej, w związku z czym ich życiowa samodzielność jest w wysokim stopniu ograniczona. Zebrane w czasie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności informacje umożliwiły dostrzeżenie problemu bierności zawodowej wśród osób niepełnosprawnych, co znajduje się na trzecim miejscu wśród przyczyn niepodejmowania pracy zarobkowej. Pozytywnym zjawiskiem jest jednak to, że stopa bezrobocia w tej grupie społecznej spada – w 2015 roku wynosiła ona 10,5%, zaś w 2018 r. o 3,7% mniej².

Jednym z powodów występującego w grupie osób niepełnosprawnych bezrobocia jest niskie wykształcenie. Obawy najbliższych oraz samych zainteresowanych doprowadziły do tego, że wielu z nich skończyło swoją edukację wcześniej, aniżeli ich zdrowi rówieśnicy nawet wówczas, gdy ich potencjał intelektualny był na tyle wysoki, że stwarzał doskonałe perspektywy rozwoju między innymi umożliwiając rozpoczęcie studiów na uczelni wyższej. Ze względu na podejmowanie starań dotyczących likwidowania barier, co ma umożliwić osobom

---

¹ Żebrowski P., *PFRON w 2019 r. 5,5 mld na wsparcie niepełnosprawnych*, <https://www.prawo.pl/kadry/5-5-mld-na-wsparcie-niepelnosprawnych-pfron,378446.html> [dostęp online: 25.08.2019].

² Ibidem.

z różnymi dysfunkcjami podejmowanie nowych, wcześniej niedostępnych aktywności, pojawiają się także ratyfikacje prawne dookreślające, jakie wymogi muszą zostać spełnione, aby placówka uznana była za miejsce przyjazne osobom niepełnosprawnym. Wśród najważniejszych dokumentów, w których zwrócono na to uwagę, znajdowała się utworzona w 1997 roku Karta Osób Niepełnosprawnych oraz przyjęta w 2006, a ratyfikowana przez Polskę w 2012 roku, Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, która jest traktowana jako „wielki i ważny krok społeczności międzynarodowej w kierunku określenia i uznania nowoczesnego podejścia do niepełnosprawności – od podejścia opiekuńczego i charytatywnego do tworzenia społeczeństwa i środowiska otwartego dla wszystkich, włączającego i wyrównującego szanse, opartego na prawach człowieka”³. Pomimo tego, że zawarte w niej postulaty najprawdopodobniej jeszcze przez wiele dziesięcioleci nie zostaną w pełni zrealizowane i nie będą bezwarunkowo przestrzegane, to stały się one punktem wyjścia do podjęcia dyskusji także w zakresie kształcenia osób na co dzień zmagających się z różnymi dysfunkcjami.

---

³ *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych*, <https://www.pfon.org/dokumenty-i-publicacje/dokumenty-miedzynarodowe/91-konwencja-onz-o-prawach-osob-niepelnosprawnych> [dostęp online: 27.08.2019].

2.1. Historia kształcenia osób niepełnosprawnych

Działania podjęte w kierunku edukacji włączającej musiały jednak przybrać znacznie bardziej konkretny wymiar, aniżeli zawarte w rozmaitych dokumentach postulaty. W związku z tym opowieść o akademickiej edukacji osób z niepełnosprawnościami w Polsce do długich nie należy. Trudno stwierdzić, kim byli pierwsi studenci niepełnosprawni, którzy zdecydowali się na podjęcie studiów, jeszcze trudniejsze okazuje się dookreślenie, jakie uniwersytety były w to zaangażowane ze względu na to, że osoby te nierzadko decydowały się na ukrywanie swojej dysfunkcji lub też radziły sobie nie korzystając z dodatkowej pomocy, bazując wyłącznie na wsparciu najbliższych. Prawdziwa zmiana dokonała się w latach 90. XX wieku, bowiem to właśnie wtedy, w wyniku wielkich przemian historycznych, procesu transformacji i boomu edukacyjnego, osoby niepełnosprawne zostały dostrzeżone. Duży wpływ na to miały między innymi środki masowego przekazu, w których podejmowano bliską im tematykę. Wśród nich warto wspomnieć o jednym z najważniejszych i jednym z pierwszych czasopism poświęconych niepełnosprawności, czyli o wydawanym od 1994 roku czasopiśmie „Integracja”. To dzięki historiom tych, którym udało się włączyć w życie społeczne oraz motywacji wewnętrznej połączonej

najczęściej ze wsparciem ze strony najbliższego otoczenia, osoby z różnymi schorzeniami decydowały się na zwiększoną aktywność społeczność między innymi poprzez spróbowanie swoich sił w murach uczelni wyższych.

Na świadome edukowanie osób niepełnosprawnych najprawdopodobniej jako pierwsza zdecydowała się Wyższa Szkoła Rolniczo-Pedagogiczna w Siedlcach (dzisiaj funkcjonująca pod nazwą Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego), do czego przyczyniło się podpisanie porozumienia w 1994 roku pomiędzy Ministrem Edukacji Narodowej a Ministerstwem Pracy i Polityki Socjalnej, którego celem było utworzenie Centrum Kształcenia i Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych – pierwszej tego typu instytucji uczelnianej, wśród której zadań znajdowało się między innymi stymulowanie aktywności studenckiej osób z niepełnosprawnościami oraz koordynowanie prac pomniejszych jednostek wspierających takich jak biblioteka, pracownia tyfloinformatyczna oraz logopedyczna. Nie byłoby to możliwe, gdyby nie zaangażowanie Lesława Szczerby, ówczesnego Rektora siedleckiej placówki, który zainicjował program Kształcenia i Rehabilitacji Studentów Niepełnosprawnych⁴.

---

⁴ Sztobryn-Giercuszkiewicz J., *Alter idem – student z niepełnosprawnością w systemie szkolnictwa*, [w:] Zakrzewska-Manterys E., Niedbalski J. (red), *Samodzielni, zaradni, niezależni. Ludzie niepełnosprawni w systemie polityki, pracy i edukacji*, Łódź 2016, s. 103.

Działalność siedleckiej uczelni stała się inspiracją dla kolejnych, które na przełomie XX i XXI wieku postanowiły uruchomić specjalne oddziały, których zadaniem było zajmowanie się w sposób szczególny studentami zmagającymi się z niepełnosprawnością. W 2000 roku zdecydował się na to Uniwersytet Warszawski, jako pierwszy tworząc Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych (BON), czego przyczyną był wzrost liczebności osób z różnymi dysfunkcjami decydujących się na studia wyższe. Jedną z podjętych wówczas inicjatyw był program „Uniwersytet dla wszystkich”, w ramach którego skupiano się nie tylko na bieżącej obsłudze osób z niepełnosprawnościami, ale także na wsparciu pracowników akademickich oraz systemowych rozwiązaniach związanych m.in. z transportem i uczelnianą infrastrukturą. Działalność na tej płaszczyźnie rozwijała się, bowiem w 2005 roku kolejny BON, przekształcony ze stanowiska Pełnomocnika Rektora ds. Osób Niepełnosprawnych powstał na Uniwersytecie Jagiellońskim, a w podobnym czasie taki kierunek rozwoju został obrany przez Akademię Górniczo-Hutniczą, Politechnikę Krakowską, Akademię Pedagogiczną (obecnie funkcjonującą pod nazwą Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN oraz Akademię Ekonomiczną). Krakowskie uczelnie w związku z podobną polityką ukierunkowaną na włączenie zainteresowanych tym osób niepełnosprawnych

w grono studentów uczelni wyższych, zdecydowały się na podpisanie porozumienia o współpracy, co miało miejsce w 2007 roku⁵.

Wśród problemów, z którymi musiały zmierzyć się placówki decydujące się na wsparcie osób niepełnosprawnych, pojawiły się przede wszystkim trudności związane z finansowaniem tej działalności, bowiem „w początkowym okresie tworzenia uczelnianych systemów wsparcia (...) nie było żadnych specjalnych pieniędzy przeznaczonych na ten cel. Uniwersytety musiały radzić sobie same bądź korzystać z pomocy finansowej innych organizacji”⁶. Na drugie rozwiązanie zdecydowały się między innymi władze Uniwersytetu Warszawskiego, w związku z czym przy współpracy z PFRONem uruchomiły projekt pilotażowy przeznaczony na lata 1999–2003 ukierunkowany na dostosowanie uczelni do potrzeb osób zmagających się z różnymi dysfunkcjami. Z kolei krakowska Akademia Górniczo-Hutnicza zdecydowała się na realizację grantu „AGH uczelnią przyjazną wobec osób niepełnosprawnych” w swoim uczelnianym środowisku, co okazało się działaniem bardzo rozwojowym, bowiem zaangażowali się w niego także sami studenci niepełnosprawni. To właśnie ich pomysłem było utworzenie w 2001 roku ZSN, czyli

---

⁵ Ibidem, s. 103-106.

⁶ Ibidem.

zrzeszenia studentów niepełnosprawnych, którego kolejne oddziały otwierane są do dnia dzisiejszego i mają realny wpływ na zmiany zachodzące w szkolnictwie wyższym.

2.2. System wykluczania

Pomimo coraz większej liczby rozwiązań projektowanych także przez samych studentów, system wykluczania wciąż obejmuje wiele rodzajów barier, wśród których najczęściej wymienia się bariery architektoniczne, ekonomiczne, społeczne, prawne, infrastrukturalne oraz cyfrowe. Pomimo zawartych w Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych podstawowych praw przyczyniających się nie tylko do zwiększonego komfortu życia osób zmagających się na co dzień z różnymi dysfunkcjami, ale przede wszystkim zapobiegających dyskryminacji w życiu społecznym, w każdym obszarze życia spotkać można trudności związane z dostępem do instytucji publicznych, wszechstronnej rehabilitacji, pomocy psychologicznej. Dziesiąty punkt zawarty w tej Karcie, w którym zwrócono uwagę na prawo do pełnego uczestnictwa w różnych obszarach życia – kulturalnym, artystycznym, sportowym i przede wszystkim społecznym, nie będzie mógł zostać w pełni zrealizowany, zanim bariery wykluczające osoby niepełnosprawne z danych

aktywności ze względu na ich stan zdrowia i fizycznej sprawności nie zostaną zniesione⁷.

Osoby niepełnosprawne decydujące się na rozpoczęcie studiów spotykają się z różnymi trudnościami, aczkolwiek warto zwrócić uwagę na to, że nie każde ograniczenie jest barierą, bowiem celem stawianego przed człowiekiem ograniczenia jest nie wykluczenie, ale dbałość o bezpieczeństwo, zaś celem bariery odseparowanie od niektórych aktywności pewnej grupy osób zainteresowanych. Wiele osób uważa, że studenci niepełnosprawni wciąż są wykluczani poprzez niedostępność niektórych kierunków, a niekiedy całych uczelni do ich potrzeb i możliwości. „Zjawisko to, o różnym stopniu nasilenia, występuje najczęściej na uczelniach lub kierunkach specjalistycznych o wąskim profilu kształcenia (akademie wychowania fizycznego, uczelnie artystyczne, morskie, medyczne, kierunki tj. fizjoterapia)”⁸. Ten rodzaj instytucjonalnego ograniczenia jest jednak trudny do zlikwidowania, bowiem kwestia sprawności fizycznej determinuje odrzucenie nie tylko kandydatów zmagających się z różnymi schorzeniami i

---

⁷ *Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych*, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19970500475/O/M19970475.pdf> [dostęp online: 30.08.2019].

⁸ *Rzecznik Praw Obywatelskich, Dostępność edukacji akademickiej dla osób z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia*, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RZECZNIKA_PRAW_OBYWATELSKICH_2015_nr_5.pdf [dostęp online: 30.08.2019].

dysfunkcjami, ale także osób o słabej kondycji fizycznej. W związku z tym, że specyfika zawodu, w którym można pracować po ukończeniu danego kierunku tej sprawności wymaga, trudno stwierdzić, że to niepełnosprawność postrzegana z kategorii inności w tym przypadku jest przyczyną wykluczenia i że o wykluczeniu w tym przypadku można mówić, bowiem kryteria oparte na zdrowiu fizycznym mogą stanowić obiektywny wskaźnik umożliwiający wykształcenie osób, które będą w stanie w przyszłości rzetelnie wykonywać powierzone im obowiązki.

Jedną z poważnych przeszkód jest niedostępność niektórych zajęć dla osób z dysfunkcjami, które zdecydowały się na rozpoczęcie studiów. Jednym z najczęstszych problemów jest wykluczenie ich z udziału w wychowaniu fizycznym. Osoby niepełnosprawne częstokroć korzystają z rozmaitych form rehabilitacji, a ruch i aktywność fizyczna – podobnie jak w przypadku osób zdrowych – jest bardzo istotny w kontekście dbałości o własne zdrowie. Alternatywy proponowane przez uczelnię rzadko są do tego dostosowane, a wychowanie fizyczne często zostaje zamienione na kurs e-learningowy. Wśród aktywności, których dostępność nie jest na zbyt wysokim poziomie, wymienić warto także programy wymiany międzynarodowej, w których osoby niepełnosprawne bardzo rzadko biorą udział. Trudno jednak jednoznacznie stwierdzić, czy to sama

niepełnosprawność jest tego przyczyną, czy też głównym determinantem jest niska samoocena, obawa przed nowym miejscem lub bariera języka.

Do najczęściej spotykanych barier, z którymi muszą się mierzyć osoby niepełnosprawne zalicza się bariery architektoniczne utrudniające dostęp do edukacji wyższej. Rozwiązaniem tego problemu miało być zmodernizowanie przepisów prawa budowlanego, w związku z którym w miejscach użyteczności publicznej miały zostać wdrożone zasady uniwersalnego budownictwa. Niestety wiele instytucji publicznych ze względu na domniemaną kosztowność tego przedsięwzięcia wciąż się na nie, nie zdecydowało pomimo tego, że wiele z nich nie wymaga dużych nakładów finansowych. Do takich właśnie rozwiązań, z którymi spotkać się można na niektórych uniwersytetach, zalicza się poręcze znajdujące się po obu stronach schodów, oznaczanie taśmami fluorescencyjnymi włączników światła, świetlne progi, których wysokość nie przekracza dwóch centymetrów oraz dźwiękowe alarmy. Poważnym problemem infrastrukturalnym, z którym spotykają się osoby niepełnosprawne w czasie studiów jest także niemożność odbycia w praktyk w rozmaitych instytucjach, które są nieprzystosowane do obecności w nich osób zmagającym się na co dzień z różnymi schorzeniami.

Jedną z najpoważniejszych przeszkód XXI wieku, uniemożliwiającą funkcjonowanie w społeczności, jest wykluczenie cyfrowe. Określenie to w dużym stopniu dotyczy osób niepełnosprawnych, jednak do grupy, która na związane z tym niedogodności jest narażona w sposób szczególny należą osoby niewidome oraz słabowidzące. Jak wynika z danych zbieranych przez Główny Urząd Statystyczny, studentów niepełnosprawnych jest na uczelniach coraz mniej – „w roku akademickim 2017/2018 stanowili 1,8% wszystkich studentów”⁹. Tendencja spadkowa zauważalna jest już od kilku lat – w roku 2015/2016 na uczelniach korytarzach można było spotkać 26.341 studentów, rok później 25.074, zaś w kolejnym już tylko 23.828. Studentów niewidomych i słabowidzących można spotkać nieco ponad 2000¹⁰, w związku z czym niezbędne jest umożliwienie im zdobywania wiedzy poprzez udostępnienie materiałów edukacyjnych, z którymi osoby niewidome mogą zapoznać się poprzez dotyk lub słuch. To dla nich „brak możliwości korzystania ze standardowych drukowanych źródeł i opracowań jest jedną z głównych barier w procesie kształcenia. Można je zastąpić formami alternatywnymi,

---

⁹ Główny Urząd Statystyczny, *Szkoły wyższe i ich finanse w 2017 roku*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoły-wyzsze-i-ich-finance-w-2017-roku,2,14.html> [dostęp online: 01.09.2019], s. 19.

¹⁰ Ibidem.

wykorzystującymi pismo Braille'a, duży druk czy tyflografię"¹¹. Poważnym problemem związanym z tym rozwiązaniem są jednak koszty związane z ich przygotowaniem, a w konsekwencji także ostateczna cena, niewielki nakład oraz nieznaczna liczba tytułów, które są dostępne na polskim i zagranicznym rynku wydawniczym.

3. W drodze do pełnej podmiotowości. Wyzwania edukacji włączającej w XXI wieku

Aktywizacja osób niepełnosprawnych stała się jednym z wyzwań XXI wieku, w związku z czym już nie tylko organizacje pozarządowe oraz wyspecjalizowane instytucje stawiają sobie za zadanie integrowanie osób z różnymi dysfunkcjami ze zdrową częścią społeczeństwa. W związku z tym także placówki działające w obszarze edukacji zostały zaangażowane w ten proces, jednakże pomimo tego o edukacji inkluzyjnej najczęściej mówi się w kontekście szkół podstawowych i szkół średnich, pomijając rolę, jaką mogłyby odegrać w tym procesie uniwersytety. Edukacja włączająca jest jednak procesem niezwykle złożonym, który ma za zadanie wpływać na różne grupy odbiorców i różne płaszczyzny

---

¹¹ Fedorowicz-Kruszewska M., *Biblioteczne zasoby cyfrowe jako niezbędny element współczesnego środowiska edukacyjnego studentów z niepełnosprawnością wzroku*, „E-mentor” 2015, nr 3(60), <http://dx.doi.org/10.15219/em60.1186> [dostęp online: 31.08.2019], s. 51.

życia społecznego. Według Danuty Al-Khamisy „działania te powinny dotyczyć sfery osobowościowej nauczycieli, rodziców, specjalistów, decydentów, jak i samych postaw nauczycieli wobec swojej pracy i wobec ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”¹², co pokazuje, jak wiele pracy potrzeba, aby efekty edukacji włączającej swoim zasięgiem objęły przedstawicieli wszystkich wskazanych grup docelowych. Działania adaptacyjne, które są podejmowane po to, aby system wykluczania przestał uniemożliwiać rozpoczęcie edukacji wyższej osobom zainteresowanym, można w związku z tym podzielić na dwie główne kategorie – działań ukierunkowanych na zmiany materialne, do których zalicza się zarówno kwestie związane ze sferą ekonomiczną, infrastrukturalną oraz cyfrową, oraz działań skierowanych do społeczeństwa – zarówno osób zdrowych, jak i niepełnosprawnych.

3.1. Działania adaptacyjne wobec materii

Problem związany z wykluczeniem cyfrowym w sposób szczególny dotyczy osób zmagających się z dysfunkcjami wzroku. W związku z tym studenci z tym rodzajem niepełnosprawności coraz częściej decydują się na korzystanie z formatów cyfrowych, co jest możliwe

---

¹² Mudło-Głagolska K., Lewandowska M., *Edukacja inkluzyjna w Polsce*, „Przegląd Pedagogiczny” 2018, nr 2, s. 203.

dzięki rozmaitym technologiom wspomagającym. Nieco inaczej wygląda to w przypadku osób słabowidzących, które bazują przede wszystkim na specjalistycznych oprogramowaniu lub urządzeniach. Niestety możliwości wielu z tych rozwiązań, zwłaszcza tych obleganych przez młodzież akademicką, są wciąż ograniczone, w związku z czym dla studentów niewidomych i słabowidzących dostęp do materiałów dydaktycznych stanowi prawdziwe wyzwanie. Na większości uczelni studenci mają możliwość skorzystania ze wspomagających technologii, wypożyczenia niezbędnego sprzętu, korzystania z księgozbioru podręcznego na innych zasadach, aniżeli osoby pełnosprawne oraz skanowania podręczników i innych, potrzebnych im dokumentów. Jest to wciąż rozwiązanie niedoskonałe, wymagające poprawy, aczkolwiek zmiany w tym obszarze na przełomie kilkunastu lat są bardzo widoczne.

Temat zasobów cyfrowych na uczelniach wyższych został po raz podjęty w 1997 roku na Uniwersytecie Warszawskim oraz w Akademii Podlaskiej w Siedlcach, czego rezultatem było uruchomienie trzy lata później Biblioteki Książki Mówionej dla Osób Niewidomych na UW. Za nagrywanie materiałów edukacyjnych na taśmy magnetofonowe odpowiedzialni byli wolontariusze, a w 2002 roku rozpoczął się proces gromadzenia zasobów cyfrowych nie tylko w formie dźwiękowej, ale także

tekstowej. Podobne działania podjęto na siedleckiej Akademii Podlaskiej w ramach projektu „E-czytelni@”, zaś zebrane przez obie uczelnie materiały zostały wykorzystane na potrzeby utworzenia Akademickiej Biblioteki Cyfrowej, która powstała w 2011 roku na wniosek BONu działającego przy Uniwersytecie Warszawskim. To dzięki temu osoby dysponujące orzeczeniem o umiarkowanym lub znacznym stopniu niepełnosprawności wzroku (lub innych niepełnosprawnościach uniemożliwiających korzystanie ze standardowych materiałów) mają coraz bardziej nieograniczony dostęp do materiałów pozwalających ich na pełniejsze uczestnictwo w zajęciach akademickich oraz samodzielne zdobywanie dodatkowej wiedzy¹³.

Coraz lepsze rozwiązania techniczne są projektowane przez samych studentów. Co roku na rynku – nie tylko krajowym, ale także międzynarodowym – pojawiają się nowe urządzenia i aplikacje stworzone po to, by eliminować kolejne bariery, z którymi zmagają się osoby niepełnosprawne. Rozwiązania te są nie tylko znacznie tańsze od tych, które proponują rozpoznawalne marki, ale także ich dalsze udoskonalanie jest w przeciwieństwie do znanych rozwiązań wciąż możliwe. Jednym z takich rozwiązań jest zaprojektowana przez studentów Politechniki Łódzkiej aplikacja ułatwiająca

---

¹³ Ibidem, s. 50.

osobom niewidomym i słabowidzącym poruszanie się po budynkach bez konieczności dokonywania w nich jakichkolwiek zmian. Nawigacja wewnątrzbudynkowa opiera się na niewielkich nadajnikach sygnału radiowego (tzw. *beaconach*), które są w stanie nawiązywać łączność ze smartfonami, w których zostanie zainstalowany program nawigacyjny¹⁴. Wśród zalet tego rozwiązania najczęściej wymienia się prostotę i wysoką precyzję, aczkolwiek szczególnie istotne w kontekście osób niepełnosprawnych, które będą miały możliwość skorzystania z tego rozwiązania jest to, że mogą dzięki niemu nie tylko nadal pozostać samodzielne, ale także poziom własnej autonomii zwiększyć, nie będąc zależnym od przewodnika w budynkach, które dotychczas były im nieznane.

Zastosowanie innowacyjnych rozwiązań, które często bywają rezultatem podejmowanej przez studentów pracy w ramach koła naukowego, projektu naukowego, samodzielnego rozwoju zainteresowań, czy też przygotowywania się do zaliczenia przedmiotu, może przyczynić się do także do zwiększenia dostępności poszczególnych przedmiotów, a nawet kierunków, które

---

¹⁴ *Studenci PŁ zaprojektowali aplikację ułatwiającą osobom niewidomym poruszanie się w budynkach*, <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C30189%2Cstudenci-pl-zaprojektowali-aplikacje-ulatwiajaca-osobom-niewidomym> [dostęp online: 02.09.2019].

wcześniej dla osób zmagających się z konkretną dysfunkcją nie były przewidywane. W przypadku Akademii Górniczo-Hutniczej urządzenie wytwarzające fale dźwiękowe wprawdzie zostało zakupione od firmy Ultrahaptis, aczkolwiek jego wdrożenia i udoskonalenia podjęła się jedna ze studentek informatyki, której temat pracy magisterskiej jest związany z dostosowywaniem instrumentu do potrzeb osób z niepełnosprawnością wzrokową. „Urządzenie testowane przez Uczelniane Centrum Informatyki AGH składa się aż z 256 małych głośników i kamery, które razem tworzą płytę emitującą ultradźwięki. Te z kolei formują kształt, który można wyczuć zbliżając dłoń”¹⁵. Dzięki aplikacji komputerowej, którą planuje stworzyć pracująca nad projektem w Japonii studentka, możliwe będzie lepsze poznawanie skomplikowanych map, wykresów oraz innych pojęć związanych z praktyczną nauką przedmiotów ścisłych.

Rozwiązania techniczne dotyczą nie tylko osób niewidomych, jednakże poza osobami z niepełnosprawnością ruchową są oni jedną z liczniejszych grup decydujących się na rozpoczęcie studiów. Na uniwersytetach wciąż rzadko można spotkać osoby głuche, na co wpływ ma system edukacji, w którym są

---

¹⁵ AGH: *Ultradźwiękowe kształty dla niewidomych studentów*, <http://nettg.pl/news/145614/agh-ultradzwiekowe-ksztalty-dla-niewidomych-studentow> [dostęp online: 01.09.2019].

kształceni w młodszych latach. Przekazywana im w sposób foniczny wiedza rzadko jest na tyle rozbudowana, aby umożliwić stworzenie solidnej podstawy niezbędnej do rozpoczęcia studiów. „Funkcjonuje też mylne przekonanie, że w języku migowym nie ma wystarczającej terminologii”¹⁶, w związku z czym osoby głuche z obawy przed społecznym odrzuceniem i brakami w wiedzy nie chcą kontynuować edukacyjnych zmagani pomimo tego, że na niektórych uczelniach, między innymi na Uniwersytecie Warszawskim istnieje możliwość zapewnienia obecności tłumacza polskiego języka migowego w czasie wszystkich zajęć lub też spisania wykładu albo przesłania go w wersji elektronicznej.

3.2. Działania adaptacyjne wobec ludzi

Pomimo tego, że idea tolerancji jest coraz bardziej popularyzowana we współczesnym świecie, to względem osób niepełnosprawnych wciąż prezentowane są zróżnicowane postawy i to właśnie bariery mające źródło w ludzkich umysłach bywają najtrudniejsze do zlikwidowania. Dostrzeżenie potrzeby poszanowania każdego człowieka i jego podmiotowego traktowania bez

---

¹⁶ Karpieszuk W., *Głusi studenci na Uniwersytecie Warszawskim. Obok wykładowcy* *stoi* *tłumacz*, <http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,150427,20065933,glusi-studenci-na-uniwersytecie-warszawskim-obok-wykladowcy.html?disableRedirects=true> [dostęp online: 02.09.2019].

względem na stan zdrowia i stopień sprawności poskutkowało „kształtowaniem się w kulturze zachodnioeuropejskiej poczucia odpowiedzialności już nie tylko za siebie samego, ale i za los drugiego człowieka, dostrzegania już nie tylko praw własnych, ale także tego, że również innym przysługują takie same prawa jak nam”¹⁷. Ta współodpowiedzialność jest podstawą umożliwiającą kształtowaniem pozytywnych postaw względem osób zmagających się z różnymi schorzeniami, co jest niezwykle istotne nie tylko w kontekście komfortu i zdrowia psychicznego osób z dysfunkcjami, ale także zdrowia fizycznego i postępów rehabilitacyjnych. Prezentowane postawy w dużym stopniu są zależne od typu osobowości człowieka, bowiem na odejście od stereotypów i przekazywanych przez środowisko postaw negatywnych pozwala przede wszystkim kreatywność, wysoka samoocena, wysoka inteligencja, niezależność pola percepcji oraz preferencje związane z wartościami moralnymi¹⁸. To właśnie rozwój tych przymiotów jest szczególnie istotny w kontekście osób studiujących, które poprzez podjęcie decyzji o rozpoczęciu edukacji wyższej zobowiązują się do rozwoju nie tylko na płaszczyźnie intelektualnej, ale także

---

¹⁷ *Niepełnosprawność. Wybrane problemy psychologiczne i ortopedagogiczne*, Zeidler W., Gdańsk 2007, s. 31.

¹⁸ Sękowski A., *Osobowość a postawy wobec niepełnosprawnych*, „Czasopismo Psychologiczne” 1998, t. 4, nr 2, s. 113–116.

emocjonalnej i społecznej, zwracając szczególną uwagę na twórcze myślenie pozwalające na nieuleganie powszechnym stereotypom.

Najwyższa Izba Kontroli, która w latach 2015–2018 na 15 uczelniach przeprowadziła badania dotyczące stworzenia przez uczelnie osobom niepełnosprawnym odpowiednich warunków do uczestnictwa w procesie kształcenia stwierdziła, że sytuacja uległa poprawie w odniesieniu do 2014 roku, „niemniej jednak na 7 z 15 skontrolowanych uczelni proces kształcenia tych osób oraz prowadzenia przez nie badań naukowych wciąż nie odbywał się na zasadach, które dotyczyły osób sprawnych”¹⁹ pomimo tego, że w większości przypadków dotacje na ten cel wciąż nie zostały w pełni wykorzystane. Zainteresowanie zaistniałym stanem rzeczy przez Najwyższą Izbę Kontroli doprowadziło do zwrócenia uwagi na działania podejmowane tylko w niektórych placówkach, które wykraczają poza standardowy poziom wsparcia. Wśród nich warto wymienić między innymi zorganizowanie pomocy psychologicznej dla potrzebujących tego studentów, powołanie pełnomocników ds. wsparcia osób niepełnosprawnych oraz zorganizowanie wolontariatu, w

---

¹⁹ Najwyższa Izba Kontroli, *Realizacja przez uczelnie akademickie i zawodowe obowiązku stworzenia niepełnosprawnym studentom i doktorantom warunków do pełnego udziału w procesie kształcenia i badaniach naukowych. Lata 2015–2018*, <https://www.nik.gov.pl/plik/id,18218,vp,20815.pdf> [dostęp online: 02.09.2019].

którym czynnie mogą uczestniczyć studenci niepełnosprawni²⁰. Dzięki ostatniej aktywności osoby te czują, że są członkami społeczności, w których uwaga nie jest skupiona wyłącznie na nich, a ich obecność może przyczynić się do budowania dobra ukierunkowanego na pomoc drugiemu człowiekowi, co pełni bardzo ważne znaczenie w procesie terapeutycznym oraz w budowaniu pozytywnego wizerunku samego siebie.

Błędne przekonania na temat osób niepełnosprawnych najczęściej ulegają weryfikacji w czasie bezpośredniego kontaktu, jednakże ponieważ nie zawsze jest on możliwy, niektóre uczelnie zdecydowały się przygotować poradniki *savoir-vivre*, które poruszają tematy związane z niepełnosprawnością i powszechnymi stereotypami. To właśnie dlatego tak istotne jest, aby temat niepełnosprawności nie pozostał przemilczany nie tylko w przestrzeni medialnej, ale także naukowej. W związku z tym wartą naśladowania inicjatywą są ogólnopolskie konferencje i spotkania, na których podejmuje się sprawy dotyczące osób zmagających się na co dzień z różnymi dysfunkcjami, takie jak organizowane co roku, w ramach działalności wcześniej wspomnianego ZSNu działającego na Akademii Górniczo-Hutniczej, Ogólnopolskie Spotkanie Studentów Niepełnosprawnych (OSSN), na którym goszczą

---

²⁰ Ibidem.

przedstawiciele studenckich organizacji z całego kraju. To właśnie wówczas podejmowane są kwestie związane z różnymi aspektami niepełnosprawności, a studenci i wykładowcy niejednokrotnie decydując się na zacieśnienie współpracy pomiędzy różnymi ośrodkami. Ponadto dla osób niepełnosprawnych organizowane są kilkunastodniowe obozy wakacyjne, imprezy integracyjne, konferencje i olimpiady, a o wszystkich wydarzeniach przeczytać można w Krakowskim Semestralniku Studentów Niepełnosprawnych wydawanych przez Biurze ds. Osób Niepełnosprawnych²¹. Oddziały największej w Polsce organizacji studentów niepełnosprawnych znaleźć można także między innymi na bydgoskim Uniwersytecie im. Kazimierza Wielkiego, poznańskim Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza, lublińskim Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej oraz wrocławskiej Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej. Poza zadaniem związanym z budowaniem wiedzy na temat niepełnosprawności wśród sprawnej części społeczeństwa tego typu organizacje pełnią jeszcze jedną, ważną rolę, przyczyniając się do budowania wspólnoty pomiędzy samymi niepełnosprawnymi. Istotne bowiem jest to, aby ich alienacja zanikała w sposób naturalny, nie była zjawiskiem

---

²¹ Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, ZSN, <http://www.bon.agh.edu.pl/zsn/> [dostęp online: 01.09.2019].

wymuszonym i w konsekwencji niekomfortowym dla obu stron niewiedzących, jak należy zachować się w określonych sytuacjach. W związku z tym budowanie grupy wsparcia wśród osób zmagających się z podobnymi trudnościami pełni niezwykle ważną rolę.

3.3. Perspektywy i rekomendacje

Obecność osób niepełnosprawnych na uczelniach wyższych nie ma oznaczać utworzenia szeregu przywilejów, dzięki którym osoby z różnymi dysfunkcjami będą mogły uczestniczyć w kształceniu akademickim bez podlegania akademickim prawom i obowiązkom. Wyrównywanie szans, które jest jedną z idei towarzyszących edukacji włączającej, opiera się na sprawiedliwości, która nie będąc rozumiana jako dawanie każdemu tego samego, stwarza możliwość indywidualnych dostosowań przy jednoczesnym respektowaniu obowiązujących zasad. W związku z tym Małgorzata Perdeus-Białek i Dagmara Nowak-Adamczyk opracowały szereg reguł, dzięki którym wsparcie udzielane osobom niepełnosprawnym będzie efektywne, a zarazem sprawiedliwe.

Wśród nich wymieniane są:

1. Indywidualizacja procesu studiowania, opierająca się na obecnym stanie zdrowia studenta oraz jego możliwościach, która jednakże uwzględnia specyfikę danego kierunku studiów;

2. Podmiotowość oznaczająca uwzględnienie autonomii i prawa samostanowienia osoby z niepełnosprawnością;
3. Rozwijanie potencjału osoby, które jest możliwe dzięki zastosowaniu odpowiednich środków adaptacyjnych umożliwiających przystosowanie treści związanych z kierunkiem kształcenia;
4. Racjonalność dostosowania – stosowanie rozsądnych rozwiązań adaptacyjnych ze względów ekonomicznych oraz infrastrukturalnych;
5. Utrzymanie standardu akademickiego oznaczającego nieustanne odwoływanie się do merytorycznych kryteriów, które obowiązują wszystkich studentów na danym kierunku studiów;
6. Zastosowanie adaptacji pozwalających na maksymalnie standardowy przebieg zajęć, co oznacza wybór takich narzędzi, które nie mają charakteru przywileju i nie prowadzą do wyalienowania ze środowiska rówieśniczego;
7. Równe prawa i obowiązki, którym podlega student niepełnosprawny podobnie jak każda zdrowa osoba i w przypadku ich naruszenia zostaje za to ukarany²².

Oparcie się na tych zasadach pozwala na wdrożenie racjonalnych rozwiązań przy jednoczesnym uwzględnieniu indywidualnych potrzeb. Dzięki temu możliwe jest faktyczne wdrożenie idei związanych z edukacją włączającą przy jednoczesnej dbałości o poczucie wspólnoty akademickiej, która zarówno dla osób zdrowych, jak i niepełnosprawnych, jest szczególnie istotne. Kolejne uniwersytety decydujące się na nie bardzo

---

²² Kilian M., *Studenci z niepełnosprawnościami – doświadczenia, potrzeby, wyzwania*, „Forum Pedagogiczne” 2016, nr 1, s. 272.

często odwołują się do rozwiązań wypracowanych przez pionierów w tej dziedzinie. Warto wspomnieć o tym, że to rozwiązania zaproponowane przez siedlecką uczelnię, która w latach 90. wyznaczyła nową drogę stającą się podwaliną do dalszych działań na rzecz wdrożenia koncepcji edukacji włączającej wydają się być przykładem dobrych praktyk. Szczególnie istotny jest kompleksowy charakter oddziaływań, które w tym przypadku zostały podzielone na trzy etapy.

Pierwszy z nich, czyli etap diagnozy, pozwala rozpoznać tkwiący w zainteresowanych studiach kandydatach potencjał i predyspozycje, nie tylko skupiając się na ich ograniczeniach wynikających z niepełnosprawności, ale przede wszystkim pomagając rozeznaczyć, czy studia są faktycznie właściwą ścieżką w kontekście dalszego rozwoju, zainteresowań i planów związanych z pracą zawodową. Służyć mają temu przede wszystkim Dni Otwarte pozwalające dodatkowo na zapoznanie się z placówką i jej pracownikami, a także na podjęcie rozmów zarówno z samymi kandydatami, ale także ich rodzicami, którzy ze względu na obawy związane z dalszym, bardziej samodzielnym życiem swojego dziecka, są znacznie częściej, aniżeli w przypadku osób w pełni sprawnych, zaangażowane w proces rekrutacyjny. Osoby przyjęte mogą liczyć także na udział w Dniach Adaptacyjnych pozwalających na zbudowanie pozytywnych

relacji w grupie studenckiej, co jest szczególnie istotne w przypadku osób, które do tej pory były wyalienowane ze środowiska i etap studiów będzie dla nich z racji tego czasem przełomowym, wymagającym nabycia nie tylko kompetencji twardych, związanych ze studiowaniem wybranego kierunku, ale przede wszystkim umiejętności miękkich związanych z kontaktami interpersonalnymi.

Najwięcej działań Centrum Kształcenia i Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych jest podejmowanych w czasie roku akademickiego. Poza wspomnianym wcześniej koordynowaniem prac poszczególnych jednostek inicjowane są także wydarzenia o charakterze sportowym i kulturalnym, wśród których warto wymienić Dni Integracji będące okazją do wymiany doświadczeń ze studentami niepełnosprawnymi z innych uczelni, których dodatkowym urozmaicheniem jest pokaz nowoczesnego sprzętu rehabilitacyjnego i urządzeń przystosowanych do potrzeb osób z różnymi dysfunkcjami. Osoby w sposób szczególny zainteresowane rozwojem naukowym mogą liczyć na wsparcie wykładowców i możliwość dołączenia do kół naukowych, a także na wsparcie finansowe przyznawane w formie stypendiów naukowych, socjalnych i specjalnych²³.

---

²³ Gulati B., *Centrum Kształcenia i Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych*, <https://ckiron.uph.edu.pl/o-nas> [dostęp online: 01.09.2019].

Ostatni etap związany jest z losami absolwentów – diagnozowane są nie tylko ich zawodowe osiągnięcia, ale także szeroko rozumiany sukces życiowy związany z odnalezieniem swojego miejsca w społeczeństwie. Kompleksowa działalność siedleckiej uczelni została dostrzeżona i nagrodzona przez Fundację „Porozumienie bez Barier” statuetką Motyla w czasie finału konkursu „Teraz Polska” oraz srebrnym medalem w konkursie „Lodołamacze” w kategorii pracodawca nie-przedsiębiorca²⁴. Niestety widocznym problemem pozostaje jednak działalność medialna wielu uczelni i organizacji związanych z kształceniem akademickim osób niepełnosprawnych. Informacje na temat likwidowania barier znaleźć można na stronach internetowych wybranych uniwersytetów, niektóre organizacje zrzeszające studentów zmagających się na co dzień z rozmaitymi dysfunkcjami dysponują *fanpage’ami* na portalach społecznościowych, aczkolwiek ich internetowa aktywność wciąż jest niewielka, a zaangażowanie adresatów treści nikłe, na co warto zwrócić uwagę w czasie przygotowywania strategii marketingowych na kolejne lata przez władze uczelni.

---

²⁴ Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, *Kształcenie osób niepełnosprawnych*, <https://www.uph.edu.pl/studenci/studenci-niepełnosprawni> [dostęp online: 01.09.2019].

Na obecność osób niepełnosprawnych w systemie edukacji wyższej zwraca się uwagę także w kolejnych aktach prawnych, wśród których warto wspomnieć o Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, popularnie nazywanej Ustawą 2.0. Istotne jest to, że osoby niepełnosprawne nie są już postrzegane wyłącznie jako zainteresowani rozpoczęciem studiów, lub jako je podejmujący, ale także jako osoby, które angażują się w działalność naukową i mają możliwość dalszego rozwoju, wykraczającego poza standardowy obszar kształcenia, o czym świadczy art. 11 pkt 6 wspomnianej ustawy. Prawnie uregulowane zostały także kwestie związane z przyznawaniem pomocy finansowej w formie stypendium dla osób niepełnosprawnych, które obecnie „może otrzymywać student posiadający orzeczenie o niepełnosprawności, orzeczenie o stopniu niepełnosprawności albo orzeczenie, o którym mowa w art. 5 oraz art. 62 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych”²⁵. Dookreślono także, że ten rodzaj wsparcia w przypadku nabycia niepełnosprawności w czasie studiów, nie może być udzielany dłużej niż przez 6 lat. Na pomoc ze strony

---

²⁵ Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. 2018 poz. 1668, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/T/D20181668L.pdf> [dostęp online: 03.09.2019], s. 25.

uczelni mogą liczyć także zmagający się z różnymi dysfunkcjami doktoranci, którzy w przypadku dysponowania którymkolwiek z wcześniej wymienionych orzeczeń, mogą liczyć na zwiększone o 30% stypendium doktoranckie²⁶, co jest istotną pomocą w tym przypadku ze względu, że poświęcenie się pracy naukowej nierzadko koliduje z pracą zawodową, w związku z czym stypendium to dla niepełnosprawnych studentów może stanowić niezwykle ważne źródło utrzymania.

Rozwiązanie problemów związanych z przystosowaniem uczelni i osób z nią związanych do potrzeb i możliwości osób niepełnosprawnych jest możliwe przy kompleksowych działaniach na wielu płaszczyznach, odnoszących się zarówno do ludzi, jak i do materii. To właśnie wówczas likwidacja barier okaże się możliwa, a idee związane z edukacją włączającą znacznie bardziej przystępne i niewymagające olbrzymich nakładów finansowych oraz reorganizacji całego uniwersytetu. Warto jednak pamiętać o tym, aby w planowaniu tych zmian uczestniczyły osoby niepełnosprawne, których zdanie w tym przypadku będzie niezwykle istotne i pozwoli na uniknięcie błędów związanych z niewłaściwą perspektywą i wyobrażeń niezgodnym ze stanem rzeczywistym.

---

²⁶ Ibidem, s. 51.

4. Podsumowanie

„Prawo do nauki jest jednym z fundamentalnych praw człowieka, którego realizacja umożliwia rozwój osobisty oraz pozwala na osiągnięcie samodzielności i niezależności, a także pełny udział we wszystkich sferach życia”²⁷, co podkreślone zostało poprzez przyznanie tego prawa każdemu człowiekowi w oparciu o art. 70 Konstytucji RP przy jednoczesnym zobowiązaniu państwa – nie tylko jego przedstawicieli, ale także całego społeczeństwa – do stworzenia takich warunków, aby system kształcenia integrował, a nie dzielił. W związku z tym model edukacji włączającej stał się szansą na to, aby studenci zmagający się na co dzień z różnymi niepełnosprawnościami mieli możliwość rozwoju także na płaszczyźnie naukowej. Jest to szczególnie istotne w kontekście tego, że tematyka związana z niepełnosprawnością nie ma szerokiego zaplecza historycznego, w związku z czym jest to temat, którego zbadaniem warto się zająć, a osoby niepełnosprawne, dysponujące nie tylko wiedzą teoretyczną z tym związaną są w stanie zgłębić to zagadnienie zwracając uwagę na pomijane dotychczas kwestie.

Miejsce osób niepełnosprawnych nie tylko w kształceniu akademickim, ale także w życiu społecznym

---

²⁷ Rzecznik Praw Obywatelskich, op. cit, s. 5.

wciąż jest dookreślane. Jednym z najtrudniejszych wyzwań z tym związanych jest zmiana perspektywy prowadząca do tego, że osoby zmagające się na co dzień z różnymi dysfunkcjami, które po wielu wiekach zostały zauważone, nie chcą być traktowane jako elementy znajdujące się obok systemu, które należy do niego włączyć stosując nadzwyczajne środki. Poza fizyczną odmiennością osoby z niepełnosprawnością ruchową charakteryzują się pragnieniami, marzeniami, obawami podobnymi to tych, które towarzyszą osobom zdrowym i to zwrócenie uwagi na płaszczyznę wspólnotowości jest niezwykle istotne ze względu na to, że umożliwia faktyczne włączenie osób z różnymi dysfunkcjami do życia społecznego.

Bibliografia:

Kilian M., *Studenci z niepełnosprawnościami – doświadczenia, potrzeby, wyzwania*, „Forum Pedagogiczne” 2016, nr 1.

Mudło-Głagolska K., Lewandowska M., *Edukacja inkluzyjna w Polsce*, „Przegląd Pedagogiczny” 2018, nr 2.

Sękowski A., *Osobowość a postawy wobec niepełnosprawnych*, „Czasopismo Psychologiczne” 1998, t. 4, nr 2.

Sztobryn-Giercuszkiewicz J., *Alter idem – student z niepełnosprawnością w systemie szkolnictwa*, [w:] Zakrzewska-Manterys E., Niedbalski J. (red), *Samodzielni, zaradni, niezależni. Ludzie niepełnosprawni w systemie polityki, pracy i edukacji*, Łódź 2016.

Niepełnosprawność. Wybrane problemy psychologiczne i ortopedagogiczne, Zeidler W., Gdańsk 2007.

Akty prawne:

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. 2018 poz. 1668, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU201>

80001668/T/D20181 668L.pdf [dostęp online: 03.09.2019].

Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, Dz.U. z dnia 25 października 2012 r., poz. 1169, <https://www.pfon.org/dokumenty-i-publicacje/dokumenty-miedzynarodowe/91-konwencja-onz-o-prawach-osob-niepelnosprawnych> [dostęp online: 27.08.2019].

Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP19970500475/O/M19970475.pdf> [dostęp online: 30.08.2019].

Netografia:

AGH: Ultradźwiękowe kształty dla niewidomych studentów, <http://nettg.pl/news/145614/agh-ultradzwiekowe-ksztalty-dla-niewidomych-studentow> [dostęp online: 01.09.2019].

Biuro ds. Osób Niepełnosprawnych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, ZSN, <http://www.bon.agh.edu.pl/zsn/> [dostęp online: 01.09.2019].

Fedorowicz-Kruszewska M., *Biblioteczne zasoby cyfrowe jako niezbędny element współczesnego*

środowiska edukacyjnego studentów z niepełnosprawnością wzroku, „E-mentor” 2015, nr 3(60), <http://dx.doi.org/10.15219/em60.1186> [dostęp online: 31.08.2019].

Główny Urząd Statystyczny, *Szkoły wyższe i ich finanse w 2017 roku*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkoły-wyższe-i-ich-finance-w-2017-roku,2,14.html> [dostęp online: 01.09.2019].

Gulati B., *Centrum Kształcenia i Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych*, <https://ckiron.uph.edu.pl/o-nas> [dostęp online: 01.09.2019].

Karpieszuk Wojciech, *Głusi studenci na Uniwersytecie Warszawskim. Obok wykładowcy stoi tłumacz*, <http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,150427,20065933,glusi-studenci-na-universytecie-warszawskim-obok-wykladowcy.html?disableRedirects=true> [dostęp online: 02.09.2019].

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, *Kształcenie osób niepełnosprawnych*, <https://www.uph.edu.pl/studenci/studenci-niepelnosprawni> [dostęp online: 01.09.2019].

Najwyższa Izba Kontroli, *Realizacja przez uczelnie akademickie i zawodowe obowiązku stworzenia niepełnosprawnym studentom i doktorantom warunków*

do pełnego udziału w procesie kształcenia i badaniach naukowych. Lata 2015–2018,

<https://www.nik.gov.pl/plik/id,18218,vp,20815.pdf>

[dostęp online: 02.09.2019].

Rzecznik Praw Obywatelskich, *Dostępność edukacji akademickiej dla osób*

z niepełnosprawnościami. Analiza i zalecenia,

[https://www.rpo.gov.pl/sites/](https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RZECZNIKA_PRAW_OBYWATELSKICH_2015_nr_5.pdf)

[default/files/BIULETYN_RZECZNIKA_PRAW_OBYWATELSKICH_2015_nr_5.pdf](https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/BIULETYN_RZECZNIKA_PRAW_OBYWATELSKICH_2015_nr_5.pdf) [dostęp online: 30.08.2019].

Studenci PŁ zaprojektowali aplikację ułatwiającą osobom niewidomym poruszanie się w budynkach,

<http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C30189%2Cstudenci-pl-zaprojektowali-aplikacje-ulatwiajaca-osobom-niewidomym> [dostęp online: 02.09.2019].

Żebrowski P., *PFRON w 2019 r. 5,5 mld na wsparcie niepełnosprawnych*, <https://www.prawo.pl/kadry/5-5-mld-na-wsparcie-niepelnosprawnych-pfron,378446.html> [dostęp online: 25.08.2019].